

„Neo-sovietic“ sau mahmureala imperialistă

Olga GRĂDINARU

Universității „Babeș-Bolyai“, Cluj-Napoca
“Babeș-Bolyai” University of Cluj-Napoca
Personal e-mail: olgagradinaru@gmail.com

Neo-Soviet or Imperial Hangover

The paper aims at exploring the introduction of the concept “neo-Soviet” in relation to already widely used “post-Soviet”, “post-communist”, taking into account social-political aspects of former Soviet republics. The special focus is on the main traits of this concept in case of Russia as the successor of the Soviet Union: Soviet nostalgia, incapacity to escape the collective self and to find identity and purpose within the transitional milieu, along with some obsessive conspiracy patterns when it comes to world view. Corruption, bribery, financial inequality, media control and information bubble, as well as relationship with the west and western values and products are other facets of our brief analysis. This attempt of conceptualization wouldn't be complete without an excursion into the Russian Idea as the Russian national ideology, presented as such by N. Berdyaev, on one hand, and the persistent “imperial hangover” as suggested by V. Pozner, on the other.

Keywords: Neo-Soviet, post-Soviet, transition, imperial hangover, (post/neo-) Soviet mentality

Argument

S-ar spune că pătura post-sovietică nu mai e încăpătoare. Dacă tot ceea ce a fost sub marca de „sovietic“ a devenit „post-sovietic“ după destrămarea Uniunii Sovietice, atunci câteva lecturi cu reflecții de la firul ierbii (Svetlana Aleksievici și ale ei *Vremuri second-hand*, 2013, dar și *Zacharovannye smertyu (Fermecați de moarte)*, 1994, *Generation Putin* de Benjamin Bidder, 2016 sau *No Illusions* de Ellen Propper Mickiewicz, 2014) exprimă oficios necesitatea unui nou concept – „neo-sovietic“ - care să acomodeze noi realități, percepții și atitudini. Posibil ca amintitele cărți să nu respecte normele de acuratețe jurnalistică și să așeze ostentativ-interpretativ variațiuni pe aceeași temă pentru a valida prejudecata demersului. Posibil să stea prea sub semnul subiectivității și parțialității. Ceea ce oferă totuși este o perspectivă, o felie din complexul amalgam de tensiuni, moșteniri, nostalgii și banale dorințe de zi cu zi din spațiul post-sovietic.

Între ex/post și neo-sovietic

Neo-sovietică e atitudinea nostalgică față de căderea URSS, care a ajuns la cote maxime în 2016 (56% conform unor sondaje realizate în Rusia). Neo-sovietică este incapacitatea individului de a se diferenția de stat, de a ieși din macro-istorie, în termenii Svetlanei Aleksievici, de a-și regăsi individualitatea, de a se desprinde de ceea ce D. L. Hoffmann numește collective self (Hoffmann 2003). Neo-sovietică e și convingerea răspândită în spațiul post-sovietic cu privire la conspirația mondială împotriva Țării Sovietelor.

Discutabilă este ipoteza conform căreia nostalgia sovietică va dispărea odată cu ultima generație de homo sovieticus. La fel cum Lenin și-ar găsi liniștea creștinească prin înhumare odată cu generația tot mai fragilă pe care chipurile o menajează în continuare autoritățile păstrând Mausoleul deschis și pe „cel mai luminat dintre conducători“ în cea mai vie stare posibilă a unui cadavru (Grădinaru 2012: 167-177).

Sentimentele și atitudinile nostalgice sunt în strânsă legătură cu spațiul post-sovietic și cu perioada post-sovietică, însă în proporții variabile de la un stat la altul, ceea ce pare a reprezenta un argument pentru inadecvarea terminologică oferită de „post-sovietic”.

Edward C. Holland susține necesitatea introducerii conceptului „neo-sovietic” pentru a elimina ambiguitatea strecurată de gradele diferite de apropiere față de tot ceea ce era sovietic (E. C. Holland 2017). Deși acesta argumentează că unele foste republici socialiste sunt „neo-sovietice” datorită orientării prorus și apartenenței la Uniunea Economică Euroasiatică, aceste aspecte nu par a înlătura ambiguitatea asociată cu termenul de „post-sovietic”, limitat la a desemna perioada și spațiul. Dacă, așa cum subliniază Holland, unele state sunt împiedicate de a-și urma orientarea vestică din pricina exclavelor rusofone (Transnistria, Osetia, Estul Ucrainei cu variantele vehiculate Novorossia și Malorossia), acest aspect nu le califică drept neo-sovietice. Conducerea statelor în discuție poate avea politici neo-sovietice în anumite perioade datorită orientării estice cu precădere în domeniul economic, așa cum este cazul lui Vladimir Voronin, declarat neo-comunist și pe urmele căruia pare a pași Igor Dodon. Neo-sovietice pot fi calificate și strategiile moscovite de a manipula teritoriile separatiste fie înspre o refacere mult-mediatică a Uniunii Sovietice, fie a Imperiului Țarist. Indiferent de dimensiunile teritoriale la care țintește politica Rusiei, motivația pare a fi izvorâtă dintr-un soi de „mahmureală imperialistă”, termen vehiculat de Vladimir Pozner (2015). Mentalitatea cetățeanului sovietic (în calitate de lider politic reinventat) rămâne neschimbată într-un spațiu cu multiple mutații și transformări de ordin etnic, cultural, geo-politic, ceea ce face inevitabilă prezența mahmurelii amintite. „Prostia ca încremenire în proiect” (Liiceanu 2005) pare a fi o sintagmă potrivită pentru a descrie situația în care se află nu doar Rusia în materie de personalități politice, straturi mentale și practici sociale.

Dacă ar fi să brodăm în jurul conceptului „neo-sovietic” câteva trăsături distinctive, atunci am avea nevoie un set de valori sau caracteristici. Corupția (o formă specifică sistemică post-comunistă care include în tipologia sa corupția politică, legislativă, juridică și administrativă – Karklins 2002: 22-32; Karklins 2005), delăsarea (atât de cunoscute și pe plaiul mioritic) ar fi primele dintr-o listă cu altele asemănătoare. Corupția de la Stalin încoace, „arta de a mitui” (Heinzen 2016), piatra din capul unghiului în perioada de tranziție post-sovietică a oligarhiei, laolaltă cu delăsarea, nepăsarea pentru societatea civilă, pentru spațiul public, pentru plebea nealeasă întru mașinațiile financiar-bancare ar fi suficiente aspecte ce să susțină conceptul. Câțiva pași mai încolo ar fi inegalitatea financiară specifică mai ales Rusiei în post-comunism (Novokmet, Piketty,

Zucman 2017). Și, nu în ultimul rând, în corelație cu corupția sistemică, amintim mult-vehiculatul concept de „stat paralel”, specific statelor în tranziție - un construct ce desemnează „abuzul la scară largă a puterii publice” (Karklins 2002: 23), fiind identificat și ca „furtul statului” sau o formă a unui regim politic ascuns cu propria sa agendă (Scott 1972: 2).

O altă componentă a tranziției, în strânsă corelație cu neo-sovietismul, pe teren rusesc, ar fi controlul media și importanța covârșitoare a Canalului Unu (succesorul Televiziunii Sovietice Centrale) drept sursă de știri pentru cetățenii ruși, ceea ce aduce după sine etichetarea inside the bubble pentru tipul de informare specific (Trudolyubov 2017). Deși, pe de o parte, așa cum Maxim Trudolyubov subliniază, gradul de informare a cetățenilor ruși prin intermediul internetului e în creștere, televiziunea de stat în Rusia reușește să-și atragă audiența prin crearea și menținerea unor perspective de bază. Alternativele oferite de alte televiziuni ca surse de știri nu sunt cu mult mai diferite, ceea ce trimite la un alt concept – information bubble (specific tuturor statelor în diverse forme și dimensiuni). Fenomene asemănătoare sunt valabile și pentru alte republici post/neo-sovietice, în care este vehiculată o relativizare a știrilor și adevărului, propuse de alte televiziuni decât cele controlate de stat.

În sfârșit, neo-sovietică este mimarea procesului de convergență înspre vest când ceea ce are loc de fapt este un soi de divergență față de aproape tot ceea ce propune vestul (datorată tiparelor de mentalitate adânc înrădăcinate, așa cum am menționat deja), astfel încât democrația este de tip autoritarist, libertatea presei este mimată, eliminarea oligarhilor este „preferențială”, iar corupția își urmează nestingherită drumul sinuos, gășind noi și nebănuite expresii de mituire, apropiere și iresponsabilitate. Opoziția din perioada sovietică – u nas/ u nikh („la noi”, „la ei”) – este păstrată în continuare și vehiculată în media prin diversele comparații referitoare la mașinile prezidențiale (V. Putin și alți conducători de stat), veniturile starurilor, organizarea festivalurilor, prezentarea alternativelor turistice la excesiva idealizare a locațiilor europene și lista poate continua. Conceptualizarea termenului de *zagranița* de către Alexei Yurchak (Yurchak 2005: 159-207) („dincolo”, imaginarul sovietic pentru „altundeva”, vestul fiind manifestarea arhetipală pentru necunoscut, pentru cele „peste treizeci de mări și țări” sau „acolo nu știu unde” din poveștile populare rusești) nu poate fi lipsită de consecințe în perioada post-sovietică. Schematizând, *zagranița* se situează acum la intersecția dintre tangibil și diferit, dintre cunoscut (nu doar livresc) și accesibil, dar rămâne în continuare la confluența dintre terestru și exotic. (Un mic amendament este valabil cu privire la „accesibil”, căci accesibilitatea devine „tangibilă” mai degrabă pentru inițiații în practicarea artei mituirii întru

mântuire de ger siberian pe tărâmurii exotice, adică doar unei înguste pătri create de inegalitatea socio-financiar-morală. Altfel spus, zagranitsa își păstrează în continuare puritatea conceptuală dată de Yurchak tărâmului dincolo de cel sovietic pentru mulți cetățeni ex/post și neo-sovietici.)

Relația tensionată a (ex)sovieticilor cu bunurile (inclusiv cele de lux de proveniență vestică) se situează în continuarea situației analizate deja de Yurchak (Yurchak 2005: 168-9) – recompensă pentru munca grea, atitudine paradoxală față de alte importuri culturale considerate cosmopolit-nocive (vezi situația jazzului sau critica dură a împătimiților deviaționiști de twist și noutăți socio-culturale vestice, numiți stilyagi în perioada sovietică -Ernu 2013: 82-85; Yurchak 2005: 171-175). După perioada abisală economic în anii '90 când Rusia părea a fi o piață pentru debarasarea de produse americane aproape de limita expirării, s-a deschis un apetit imens pentru tot ceea ce este brand, firma, un fenomen specific tuturor țărilor din fostul bloc comunist. Diferența este că, spre deosebire de perioadele de dezgheț sovietic, trei la număr (Clark 2000: 210-213), în care produsele de lux erau apreciate teoretic și oficial pentru „frumusețe estetică, realizări tehnologice și geniul oamenilor muncii care le-au produs” (Yurchak 2005: 169), în post-comunism obiectele sunt apreciate pentru statutul ce-l conferă proprietarului, pentru plusul de spoială trendy, classy (kruto, klass) și pentru indicativul de apartenență la o anumită „clasă” (krutye, prodvnutye, novye russkie).

Ideea Rusă și mahmureala imperialistă

Dacă ar fi să privim destinul Rusiei în cheia oferită de Nikolai Berdiaev, atunci fenomenul neo-sovietic stă sub semnul inevitabilului, dat fiind faptul că Revoluția Rusă era privită de către acesta drept o reacție a poporului (a forței stihinice rusești) la expunerea exagerată spre vest și valorile (civilizatoare) ale acesteia. Așadar, o nouă etapă de cochetare cu tiparele economico-politice vestice aduce o nouă reacție adversă sau resentiment (vezi noțiunea propusă de Leah Greenfield și dezvoltată de G. Hosking 1997: 198-199), o nouă buclă necesară pentru regenerarea identității naționale ruse. Urmează să explorăm principalele ingrediente ale Ideii Ruse (considerată de Berdiaev ideologia națională), începând cu *sobornost'*, tradlatat prin coordonata spirituală, proaspăt redescoperitului ortodoxism, *narodnost'* sau, în traducere liberă, urmarea glasului poporului și alte două în strânsă corelație cu acestea – neprihănirea și patriotismul.

Sistemul de valori e un alt aspect ce nu poate fi trecut cu vederea când discutăm despre conceptualizarea neo-sovieticului. Ortodoxismul redescoperit după căderea URSS ține locul moralei comuniste din tradiționalismul stalinist, ambalat în

regăsirea identității naționale ca expresie a voinței poporului (reverberații ale narodnicismului de secol XIX, expresie a esenței națiunii ruse). De aici stăruirea asupra natalității și heterosexuality ca expresie a voinței naționale și oglindire a purității spirituale în vederea perpetuării valorilor familiei (și reversului monedei – homofobia; vezi și legea împotriva propagandei pedofile în școli, cunoscută drept Anti-Gay Law în vest, precum și prezentarea diplomată a acesteia de către Vladimir Putin în interviurile oferite BBC, CNN etc.). Procesul de aculturație sovietic este asiduu continuat în epoca putiniană prin producția de desene animate și filme care să contrabalanseze expunerea excesivă la influențele nocive și ne-didactice ale produselor din vest (vezi *Masha i medved'*, *Fiksiki*, *Smeshariki*, *Barbariki*, *Luntik*, *Ozornaia semeika* – *Belka i Strelka* etc.). Occidentalizarea excesivă a fost stopată și prin interzicerea în anul 2000 de a utiliza nume în limba engleză pentru restaurante, străzi, magazine etc.

Imperialismul rus nu are nevoie de prezentare și, dacă anexarea Crimeii și conflictul hibrid din estul Ucrainei nu sunt suficiente dovezi, am putea adăuga câteva mai puțin ostentative, dar generatoare de paradoxal sentiment patriotic. În timp ce perioada sovietică era dominată de un imperialism lingvistic sub forma realismului socialist (Clark 2000: 14) și multiplelor birouri de cenzură, spațiul online rus este scuturat de expresii nedemne și abuzuri lingvistice. În altă ordine de idei, doar o rețea de cenzură ar putea fi responsabilă pentru puținătatea articolelor despre viața privată a președintelui rus – ai mai multe șanse să citești despre poșeta roșie fluturată din limuzina prezidențială în presa de scandal occidentală decât în țara în care a avut loc evenimentul, după cum rămâne o enigmă unde a dispărut același personaj timp de zece zile, în martie 2015, când Rossia 24 (canal tv de stat) a fost nevoit să introducă știrile unei întâlniri dintre

președintele rus și cel kirghiz care avusese loc cu altă ocazie, în dorința de a mușamaliza situația (Amos, Squires 2015).

Simpatia ruso-sovietică pentru SUA, urmată de Războiul Rece, apoi de o ușoară încălzire a relațiilor în post-comunism sunt etape și aspecte ale disputării supremației mondiale. Multiplele reacții în oglindă ale celor două state, penalitățile introduse și prelungite pentru Rusia (din cauza anexării Crimeii) o fi reflecția unui nou (sau modificat structural) Război, în care părțile implicate nu recunosc aceasta decât imputând adversarului practici propagandistice, demonizări excesive, ruso/americanofobii (vezi și interviul cu V. Pozner în acest sens și exploziile mediatiche de ambele părți). Cert este că în construcția imaginii unui dușman, acesta este cu atât mai credibil și mai fioros cu cât dimensiunile acestuia (calculate în teritorii, sfere de influență) sunt mai vaste; or, o politică neo-sovietică pare mai amenințătoare decât una a unei Rusii limitate de diverse sancțiuni, penalități și genoflexiuni cu rol disciplinar-educativ.

Toate acestea fiind cântărite, putem conchide că neo-sovieticul nu e atât de simptomatic pentru țările ex-sovietice, cât pentru țara sub umbrela oblăduitoare și fraternă a căreia s-au aciuat celelalte „republici-surori” preț de aproape șaptezeci de ani, un „frate mai mare” care fie trăiește o stare de mahmureală imperialistă, fie își adună forțele pentru a fi ceea ce Berdiaev spera să devină „noua Rusie” sau, am adăuga, neo-sovietica Rusie.

Bibliography:

- Aleksievici, Svetlana, *Vremuri second-hand*. București: Humanitas, 2016.
- Aleksievici, Svetlana, *Zacharovannye smertyu* [Fermecați de moarte]. Moskva: Slovo, 1994.
- Amos, Howard, Nick Squires, *Mystery of Putin's disappearance deepens with Russian state media "mistake"* in The Telegraph, 14 March 2015
<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/vladimir-putin/11472527/Mystery-of-Putins-disappearance-deepens-with-Russian-state-media-mistake.html> (Accesat în 12 octombrie 2017)
- Berdyaev, Nikolas, *The Russian Idea*. New York: The Macmillan Company, 1948.
- Bidder, Benjamin, *Generation Putin: Das neue Russland verstehen - Ein SPIEGEL-Buch*. München: Deutsche Verlags-Anstalt, 2016.
- Ernu, Vasile, *Născut în URSS* (Ed. a IV-a). Iași: Polirom, 2013.
- Grădinaru, Olga, *V. I. Lenin – History of a Political Relic in Annales Universitatis Apulensis*, Series Historica. Special Issue, Dying and Death in 18th-21st Century Europe. International Conference, Fourth Edition, Alba Iulia, 2012, pp. 167-177.
- Heinzen, James, *The Art of the Bribe: Corruption Under Stalin, 1943-1953*. Yale University Press, 2016.
- Hoffmann, David L., *Stalinist Values: The Cultural Norms of Soviet Modernity, 1917-1941*. Ithaca: Cornell University Press, 2003.
- Holland, Edward C., *From Post-Soviet to Neo-Soviet*, in *The Russia File*, January 4, 2017
<http://www.kennan-russiafile.org/2017/01/04/from-post-soviet-to-neo-soviet-2/> (Accesat în 25 septembrie 2017)
- Hosking, Geoffrey, *Beyond Socialist Realism. Soviet Fiction since "Ivan Denisovich"*. New York, Holmes&Meier Publishers Inc., 1980.
- Hosking, Geoffrey, George Schpflin (ed.), *Myths and Nationhood*. New York, Routledge, 1997.
- Karklins, Rasma, "Typology of Post-Communist Corruption". În *Problems of Post-Communism*, July/August 2002, pp. 22-32.
- Karklins, Rasma, *The System Made Me Do It: Corruption in Post-Communist Societies*. London and New York, Routledge, 2005.
- Liiceanu, Gabriel, *Apel către lichele*. Ed. a III-a. București, Humanitas, 2005.
- Mickiewicz, Ellen, *No Illusions: The Voices of Russia's Future Leaders*. New York: Oxford University Press, 2014.
- Novokment, Filip, Thomas Piketty, Gabriel Zucman, *From Soviets to Oligarchs: Inequality and Property in Russia 1905-2016*, WID. world Working Paper Series no 2017/09
<http://piketty.pse.ens.fr/files/NPZ2017WIDworld.pdf> (Accesat în 30 septembrie 2017)
- Pozner, Vladimir, *Vladimir Pozner about Russia's imperial hangover and why Vladimir Putin won't appear on his show*, interview December 2015
<http://pozneronline.ru/2016/02/14114/> (Accesat în 25 septembrie 2017)
- Scott, James C., *Comparative Political Corruption*. NJ: Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1972.
- Trudolyubov, Maxim, *News Inside the Bubble*, in *The Russia File*, September 29, 2017
<http://www.kennan-russiafile.org/2017/09/29/news-inside-the-bubble/> (Accesat în 30 septembrie 2017)
- Yurchak, Alexei, *Everything Was Forever, Until It Was No More: The Last Soviet Generation*. New Jersey: Princeton University Press, 2005

